

Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Πασχάλης Μ. Κιτρομπίδης*

Στο μελέτημα αυτό επιχειρείται μια συνολική κριτική αποτίμηση της πεντηκονταετούς ιστορικής πορείας της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960-2010). Εξαιρείται η ιστορική σημασία της επίτευξης της ανεξαρτησίας το 1960 και επισημαίνονται ως σημαντικότερα επιτεύγματα της περιόδου η επιβίωση του κράτους και της οικονομίας, η διαφύλαξη της κυριαρχίας και πολιτειακής οντότητας της Κύπρου μετά την καταστροφή του 1974 και η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004. Σημειώνεται επίσης ότι η μεγαλύτερη αποτυχία συντέλεσθε στο πεδίο της πολιτικής με την αδυναμία να διαμορφωθεί μια ενιαία πολιτική κοινότητα, στην ανεξάρτητη Κύπρο, στην οποία να συμμετέχει και η τουρκοκυπριακή κοινότητα. Ως προς τις προϋποθέσεις της επίτευξης συμφωνίας μεταξύ των δύο εθνικών κοινοτήτων τονίζεται η κρισιμότητα της ευθύνης της πολιτικής ηγεσίας και υπογραμμίζεται η ανάγκη να συντελεστεί ιδεολογική καταλλαγή με την αλληλοαναγνώριση και τον σεβασμό των πολλαπλών ταυτοτήτων που συνθέτουν την πραγματικότητα της σημερινής Κύπρου. Η ιδεολογική καταλλαγή θα προσφέρει τη διέξοδο από τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας η οποία ταλάνισε και εξακολούθει να ταλανίζει την πολιτική ζωή της νήσου.

Η πεντηκοστή επέτειος της εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητου κράτους, φορέα διεθνούς νομικής προσωπικότητας και κυριαρχίας, συνιστά όντως επαρκή λόγο, τόσο για τους επαγγελματίες μελετητές του ιστορικού και πολιτικού γίγνεσθαι όσο και για τους πολίτες της πολιτείας αυτής, να εγκύβουν στη στάθμιση του ίδιου του ιστορικού γεγονότος και

* Ο Πασχάλης Κιτρομπίδης είναι Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το κείμενο συνιστά αναθεωρημένη μορφή εισήγησης που παρουσιάστηκε στο διεθνές επιστημονικό συμπόσιο «Κυπριακή Δημοκρατία: παρελθόν, παρόν και μέλλον» το οποίο διοργάνωσε το Υπουργείο Παιδείας της Κύπρου στη Λευκωσία στις 9-10 Δεκεμβρίου 2010. Για τις παρατηρήσεις και τη βοήθειά τους ευχαριστώ θερμά τους φίλους Μιχάλη Ατταλίδη, Ιωάννη Δ. Στεφανίδη και Ηλία Νικολακόπουλο.

της σημασίας του. Στην επιτέλεση του έργου αυτού επιβάλλεται αυτονοήτως σοβαρότητα και ιδίως συναίσθηση της ευθύνης του επιστήμονα μελετητή ο οποίος οφείλει να γνωρίζει να αντιστέκεται και να μην ενδίδει στους πειρασμούς των ποικίλων σκοπιμοτήτων –ιδιοτελών και άλλων– που τον πολιορκούν. Ως εκ τούτου, στη στοχαστική στάθμιση της πεντηκονταετούς ιστορικής διαδρομής της Κυπριακής Δημοκρατίας επιβάλλεται μεν ο πανηγυρικός τόνος που απαιτεί ο επετειακός λόγος για να εξάρει ένα οπωσδήποτε μεγίστης ιστορικής σημασίας γεγονός, δεν πρέπει όμως και δεν μπορεί να λείπει και η κριτική αποτίμηση, η στάθμιση, παράλληλα προς τα επιτεύγματα, και των αποτυχιών που σημειώθηκαν κατά τη διαδρομή αυτή. Δεν νομίζω ότι άλλη προσέγγιση θα μπορούσε να θεωρηθεί είτε επιστημονικά βιώσιμη είτε έντιμη. Ούτε ο μηδενισμός των επιτευγμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας θα μπορούσε να αποτελέσει αξιόπιστη επιστημονική θέση αλλά ούτε και ο άκριτος πανηγυρισμός, που απλώς θα κολάκευε συλλογικές αυταρέσκειες, θα ήταν εποικοδομητικός. Ως προς αυτή τη δεύτερη προσέγγιση, θεωρώ υποχρέωσή μου να σημειώσω ότι προσφέρουν κάκιστη υπηρεσία τόσο στην επιστημονική ανάλυση του θέματος όσο και στην επίγνωση των προβλημάτων του τόπου όσοι μετέρχονται, για λόγους προσωπικών κυρίως σκοπιμοτήτων, την τακτική της κολακείας και την ενθάρρυνση της άκριτης θεώρησης της ιστορίας τους από τους ίδιους τους Κυπρίους.

Πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί μια πιο ισόρροπη και υπεύθυνα προσέγγιση είναι η πρόκληση ενώπιόν μας αυτή τη στιγμή του ιστορικού αναστοχασμού για τα πενήνταχρονα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Προτού στραφώ στη συζήτηση του ειδικότερου θέματος των ιδεολογικών προϋποθέσεων της συμφωνίας των δύο κοινοτήτων, θα αναφερθώ επιγραμματικά από τη σκοπιά της πολιτικής επιστήμης και της πολύχρονης μελέτης της ιστορίας της Κύπρου και του Κυπριακού Ζητήματος στο γενικότερο θέμα της αποτίμησης της πεντηκονταετούς πορείας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ας αρχίσουμε από τα επιτεύγματα. Το μέγιστο θα μπορούσε με ασφάλεια να θεωρηθεί η ίδια η επίτευξη της ανεξαρτησίας και η εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας στις 16 Αυγούστου 1960. Η εμφάνιση της ανεξάρτητης Κύπρου με δική της διεθνή προσωπικότητα ως φορέα κυριαρχίας στη διεθνή κοινωνία και η διατήρηση αυτής της διεθνούς υπόστασης κατά τη διαρρέουσα πεντηκονταετία, παρά τη συμφορά του 1974 και τις ποικίλες έσωθεν και έξωθεν υπονομεύσεις, συνιστά αυτόχρονα το σημαντικότερο επίτευγμα, επίτευγμα καταλυτικής σημασίας στη μακρότατη διαχρονία της ιστορίας της νήσου. Με την ανάδυση της Κύπρου ως κυρίαρχου κράτους στη διεθνή κοινότητα φαίνεται

να δικαιώνεται η προσδοκία του πλέον βαθυστόχαστου ιστορικού της νήσου, του αρχιμανδρίτη Κυπριανού του Κουριοκουρίτη, ο οποίος το έτος 1788 αξιολογώντας την κατάληψη της Κύπρου από τη Βενετία και τον τερματισμό της πολιτειακής υπόστασης της νήσου ως ανεξαρτήτου βασιλείου σημειώνει:¹

«Και η Κύπρος μετά Τριακοσίους χρόνους περίπου πάλιν κατέστη Επαρχία υπ' αυτήν, ως και επί του καιρού των Ρωμάνων και Ρωμαίων. Έκτοτε δε, και μέχρι νυν 1788, παρήλθον χρόνοι 298 σχεδόν. Τις άρα οίδεν, ει μετά πάλιν τριακοσίους χρόνους ανασταθήσεται εις βασιλείον; Μελετάν τα κρείττονα ου μόνον ανθρωπω έμφυτον, αλλ' ουχ ήττον ανέγκλητον».

«Τα κρείττονα» τα οποία οραματίζεται μέσα στον πόνο της δουλείας ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός επρόκειτο να συντελεστούν αρκετά ενωρίτερα απ' ό,τι υπολόγιζε εκείνος. Δεν χρειάσθηκε να παρέλθουν τρεις αιώνες αλλά σε λιγότερο από δύο εκατονταετίες, συγκεκριμένα σε εκατόν εβδομήντα δύο έτη, η Κύπρος «ανέστη εις βασιλείον», αναδύθηκε δηλαδή ως ανεξάρτητο και κυρίαρχο κράτος, ανέκτησε την πολιτειακή υπόσταση την οποία είχε απολέσει με την κατάργηση του μεσαιωνικού βασιλείου και τη μετατροπή της σε επαρχία των αυτοκρατοριών που κυριάρχησαν διαδοχικά στην Ανατολική Μεσόγειο από το τέλος του Μεσαίωνα έως τα μέσα του 20ού αιώνα: της βενετικής, της οθωμανικής, της βρετανικής. Από την οπτική του ιστορικού στοχασμού του αρχιμανδρίτη Κυπριανού λοιπόν, του σημαντικότερου εκπροσώπου του Διαφωτισμού στην κυπριακή λογιόσύνη, η ανεξαρτησία της Κύπρου εγγράφεται σε μια βαθύτερη λογική της ιστορίας της νήσου, μια ιστορική λογική που εκπληρώνει τα οράματα και τους πόθους του λαού της.

Η επίτευξη της ανεξαρτησίας δεν συντελέστηκε βεβαίως ανώδυνα, χωρίς αγώνες και θυσίες. Υπήρξε κυρίως το αποτέλεσμα του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ στα χρόνια 1955-1959, ενός αγώνα ο οποίος κληροδότησε στην Κυπριακή Δημοκρατία το σημαντικότερο ηθικό κεφάλαιο της αυταπάτης στο όνομα της ελευθερίας που ενέπνευσε τους πολλούς νεότερους ήρωες με τα ευγενή συναισθήματα τα οποία λειτούργησαν ως κίνητρα της υπέρτατης υπέρ πατρίδος θυσίας τους. Έτσι δημιουργήθηκε το ηθικό κεφάλαιο του απελευθερωτικού αγώνα το οποίο συνιστά το πλουτάρχαιο κρηπίδωμα της αυτοσυνειδησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας ως πολιτείας· αυτή συγκροτεί την πολιτική κοινωνία της νήσου και την προστατεύει από την α-

1. Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, Βενετία 1788, σ. 264.

ποθηρίωση προς την οποία κατατείνει η ανθρώπινη φύση, όπως δεν κουράζονται να προειδοποιούν δια των αιώνων οι πολιτικοί στοχαστές από τον Πρωταγόρα έως τον Hobbes.

Τα στοιχεία αυτά, ο οραματισμός της ελευθερίας ως στοιχείο της ιστορικής παράδοσης του τόπου και το ηθικό κεφάλαιο της αυτοθυσίας του απελευθερωτικού αγώνα, συνιστούν το ιδεολογικό κερκτημένο της Κυπριακής Δημοκρατίας που τη θεμελιώνει οργανικά επί της μακράιωνης ιστορίας της νήσου. Το πώς χειρίστηκαν το κερκτημένο αυτό οι πολιτικές ηγεσίες της νήσου είναι εκείνο που καλείται να αποτιμήσει ο μελετητής της πεντηκονταετούς ιστορίας της κυπριακής πολιτείας. Προτού στραφώ προς μια επιγραμματική αποτίμηση της πολιτικής ηγεσίας, επιβάλλεται, πιστεύω, να σημειώσω δύο άλλα ιστορικής όντως σημασίας επιτεύγματα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Εξ αυτών το πρώτο είναι η επιβίωση της Δημοκρατίας και η διαχείριση της τραγωδίας που προκλήθηκε από την τουρκική εισβολή του 1974. Είναι ενδεχόμενο η παρέλευση τριάντα επτά ήδη ετών να έχει αμβλύνει την αίσθηση της καταστροφής, τουλάχιστον για τις γενεές που γεννήθηκαν και ενηλικιώθηκαν μετά το τραγικό εκείνο έτος. Δεν μπορεί όμως να υπάρξει αμφιβολία για το μέγεθος της καταστροφής και το βάθος της τραγωδίας που ξερίζωσε το ένα τρίτο του πληθυσμού από τις εστίες του, άφησε χιλιάδες νεκρούς και αγνοουμένους και παρέδωσε το ένα τρίτο του εδάφους της Δημοκρατίας σε ξένη στρατιωτική κατοχή. Για τούτο και πρέπει αναλόγως να αξιολογηθεί και το μέγεθος του επιτεύγματος της επιβίωσης του κράτους και της οικονομίας, της περιθάλψης και αποκατάστασης των θυμάτων της εισβολής και του σχεδιασμού ενός μέλλοντος ανάπτυξης και ευημερίας για τον τόπο. Το επίτευγμα οφειλόταν βεβαίως, κατά πρώτον λόγο, στις αντοχές του κυπριακού λαού, αντοχές που σφινρηλάτησαν οι δοκιμασίες της ιστορίας του, αλλά και σε δύο μεγάλες αρετές που αναμφίλεκτα διαθέτει, την εργατικότητα και τη φιλοπονία. Συνέτεινε όμως στην επιβίωση του τόπου, μέσα στη συμφορά, και η αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα της διοικητικής μηχανής της Δημοκρατίας και μάλιστα των επιφορτισμένων με τον σχεδιασμό της οικονομίας υπηρεσιών, που κατόρθωσαν να περισώσουν τη δημόσια οικονομία και να εξασφαλίσουν την αναπτυξιακή αξιοποίηση της ξένης βοήθειας.²

2. Βλ. D. Christodoulou, *Inside the Cyprus Miracle. The Labours of an Embattled Mini-Economy*, University of Minnesota, Minneapolis 1992 αλλά και τις κριτικές αποτιμήσεις των Α. Θεοφάνους και του ίδιου του Δ. Χριστοδούλου στον συλλογικό τόμο Ν. Περισιτιάνης - Γ. Τοαγγαράς (επιμ.), *Ανατομία μιας μεταμόρφωσης, Η Κύπρος μετά το 1974*, Λευκωσία χ.χ., σ. 13-33, 35-54 αντίστοιχα. Βλ. ακόμη την αξιόλογη συμπληρωματική μελέτη του Δ. Χριστο-

Το δεύτερο σημαντικότερο επίτευγμα της πεντηκονταετίας υπήρξε οπωσδήποτε η διαφύλαξη της διεθνούς προσωπικότητας της Δημοκρατίας ως ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους, η ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τη διεύρυνση του 2004 και, εν συνεχεία, η ένταξή της και στη νομοματική ένωση. Τα επιτεύγματα αυτά πιστοποιούν όντως τη σοβαρότητα και την αξιοπιστία της κυπριακής πολιτείας, η οποία, πιστεύω, δικαίως μπορεί να σεμνύνεται, ιδίως επειδή ανταποκρίθηκε με επιτυχία στα κριτήρια που έθετε η Ευρώπη για την ένταξη,³ την οποία πέτυχε και με τη σθεναρή βέβαια υποστήριξη της ελληνικής διπλωματίας και παρά την έντονη αντίθεση της Τουρκίας και ορισμένων υποστηρικτών της.

Πέραν των επιτευγμάτων αυτών υπάρχουν και πολλά που δεν επετεύχθησαν, ιδίως στον στίβο της πολιτικής, με μεγαλύτερη αποτυχία στον τομέα αυτόν την παραγωγή μιας ενιαίας πολιτικής κοινωνίας στη νήσο, στην οποία θα ενσωματωνόταν και η τουρκοκυπριακή κοινότητα. Αυτό δεν κατέστη δυνατόν να επιτευχθεί κατά την περίοδο προ του 1974 και, φυσικά, η απομόνωση των δύο κοινοτήτων λόγω της εισβολής και της συνεχιζόμενης κατοχής δημιούργησε έκτοτε τελείως απρόσφορες συνθήκες για οποιαδήποτε πρόοδο προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Αυτή δεν είναι η μόνη αποτυχία αν και, κατά τη γνώμη μου, παραμένει η σοβαρότερη πρόκληση, εάν επιθυμούμε το μέλλον να αποβεί ολιγότερο ζοφερό από το πρόσφατο παρελθόν της νήσου. Όμως και η αποτυχία αυτή θέτει το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής που είναι εκείνο της πολιτικής ηγεσίας. Το ζήτημα δε των προϋποθέσεων, ιδεολογικών και άλλων, της συμφωνίας των εθνικών κοινοτήτων της νήσου και της λύσης του Κυπριακού είναι πρώτιστα υπόθεση πολιτικής ηγεσίας. Θα πρέπει ως εκ τούτου να αναφερθούμε κάπως αναλυτικότερα στο θέμα αυτό.

Η προσέγγισή μου στο ζήτημα της Κύπρου είναι προσέγγιση πολιτικής επιστήμης, όπως ανέφερα ήδη. Ειδικότερα είναι προσέγγιση οικοδομημένη επί των ιδεών του Max Weber σε σχέση προς τις αντινομίες της πολιτικής και τις ευθύνες της πολιτικής ηγεσίας.⁴ Καθιστώ ως εκ τούτου σαφείς τις δια-

---

δούλου, *Εκεί που το κυπριακό θαύμα δεν έφθασε. Δομικές και θεσμικές ανεπάρκειες και πολιτικο-κοινωνικά ελλείμματα*, Intercollege, Λευκωσία 1995.

3. Για το ζήτημα αυτό άκρως διαφωτιστική είναι η μαρτυρία ενός εκ των πρωταγωνιστών της ένταξης της Κύπρου –βλ. Γιώργος Βασιλείου, *Κύπρος-Ευρωπαϊκή Ένωση. Από τα πρώτα βήματα μέχρι την ένταξη*, Αθήνα 2004. Για το θέμα, βλ. επίσης Κ. Σημίτης, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, Πόλις, Αθήνα 2005, σ. 106-117.

4. Max Weber, «Politics as a vocation», *From Max Weber: Essays in Sociology*, επιμ.: Η.Η.

νοντικές προϋποθέσεις εντός των οποίων θα εξετάσω το ζήτημα. Εστιάζω την ανάλυσή μου στο ζήτημα της ηγεσίας διότι φρονώ ότι στο επίπεδο αυτό οφείλουν να αποδοθούν ευθύνες και να σταθμιστούν προοπτικές εκβάσεων πιο ελπιδοφόρων από τις μέχρι τώρα εμπειρίες. Αναφερόμενος στην ηγεσία δεν εννοώ μόνον όσους άσκησαν πολιτική εξουσία, αλλά όλους όσους διαδραμάτισαν αποφασιστικούς ρόλους στον δημόσιο βίο και, βεβαίως, και τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης, τους διανοουμένους και δημοσιογράφους. Εξετάζοντας στο επίπεδο της ηγεσίας την ιστορία του Κυπριακού κατά την εποχή από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και εντεύθεν, μια διαπίστωση εμφανίζεται να πολιορκεί βασανιστικά την προσοχή του μελετητή. Από τους εκάστοτε προβληθέντες «αμετακίνητους» και «αδιαπραγμάτευτους» στόχους, βάσει των οποίων καθοριζόταν η προσέγγιση στο εθνικό πρόβλημα της Κύπρου και συγχρόνως χαράσσονταν με περισσή ακαμψία τα όρια της αποδεκτής ιδεολογικής νομιμότητας εντός της πολιτικής κοινωνίας της νήσου, ουδείς έχει επιτευχθεί. Υπενθυμίζω: ένωση, αυτοδιάθεση, αδέσμευτη ανεξαρτησία, ενιαίο κράτος και, μετά το 1974, ομοσπονδία, λύση βάσει των αρχών του ΟΗΕ, λύση βάσει του ευρωπαϊκού κεκτημένου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι στόχοι αυτοί συνιστούν δίκαια αιτήματα τα οποία εκφράζουν τους πόθους του κυπριακού λαού για ελευθερία, δικαιοσύνη και κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Υπήρξαν, όμως, στις εποχές κατά τις οποίες εκάστοτε προβλήθηκαν στόχοι βιώσιμοι και πραγματοποιήσιμοι και έγινε η προώθησή τους με τρόπους και μεθόδους που θα μπορούσαν να θέσουν τις σχετικές προσπάθειες και αγώνες στην οδό της αίσιας έκβασής τους; Αυτό είναι το δραματικό ερώτημα το οποίο για να απαντηθεί πρέπει να συνεκτιμηθεί και το κατά πόσον στόχοι και τακτικές κατέληγαν σε περιπλοκές του Κυπριακού που, αντί να προάγουν τα ζητούμενα, τα ακύρωναν και τα υπέσκαπταν.

Στο επίπεδο αυτό εντοπίζεται το πρόβλημα της επάρκειας της ηγεσίας, της ικανότητάς της να θέτει βιώσιμους στόχους και να τους διαχειρίζεται αποτελεσματικά, να ανταποκρίνεται προς τις προκλήσεις του διεθνούς περιβάλλοντος έχοντας επίγνωση των πραγματικών διεθνών συνθηκών και συγκυριών, βάσει μεθοδικής επιστημονικής στάθμισης και όχι βάσει ιδεολογικών ευχολογίων ή, ακόμα χειρότερα, με γνώμονα τις σκοπιμότητες της εσωτερικής πο-

---

Gerth - C. Wright Mills, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 1958, σ. 77-128, ιδίως σ. 115-122. Πρβλ., αντί πολλών άλλων, και τον σχολιασμό του Raymond Aron, *Les étapes de la pensée sociologique*, Gallimard, Παρίσι 1967, σ. 525-529.

λιτικής, και, τέλος, να διαπαιδαγωγεί την κοινή γνώμη εκθέτοντας την πραγματικότητα, λέγοντας την αλήθεια και αποφεύγοντας την εύκολη αλλά ανεύθυνη διέξοδο της ρητορικής πλειοδοσίας και της κολακείας των προκαταλήψεων και των παθών. Αυτά είναι τα κριτήρια της αξιολόγησης της φρόνησης και της σοφίας της πολιτικής ηγεσίας που απαιτούνται απαραίτητα για την εκπλήρωση των ευθυνών της στη διαχείριση της τύχης του τόπου. Διαφορετικά η ηγεσία αυτοπαγιδύεται και λειτουργεί παραπλανητικά για την κοινή γνώμη, δημιουργώντας εντυπώσεις που δεν ανταποκρίνονται προς τις πραγματικές συνθήκες και δυνατότητες ως προς τη λύση του προβλήματος και την προαγωγή των τεθέντων στόχων. Είναι λυπηρό αλλά αναγκαίο να διαπιστώσουμε ότι στην ιστορία της Κύπρου, τουλάχιστον από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και εξής, τα φαινόμενα αυτά υπήρξαν ενδημικά και μπορούν να εξηγήσουν σε σημαντικό ποσοστό την κακοδαιμονία του Κυπριακού.

Επέμεινα στο ζήτημα της πολιτικής ηγεσίας διότι φρονώ ειλικρινά ότι η ηγεσία και ο τρόπος που αυτή θα διαπαιδαγωγήσει την κοινή γνώμη της νησιωτικής κοινωνίας συνιστά τον κρίσιμο και αποφασιστικό παράγοντα ως προς την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των δύο εθνικών κοινοτήτων της νήσου.

Για να επιτευχθούν οι προϋποθέσεις της συμφωνίας των δύο εθνικών κοινοτήτων, ώστε να προχωρήσουμε προς την επανένωση της Κύπρου, απαιτείται να συντελεστεί κατά πρώτον λόγον στην κυπριακή κοινωνία ειλικρινής και μεγάλης εμπέλειας ιδεολογική καταλλαγή, η οποία θα μπορέσει να πείσει τα μέλη και των δύο κοινοτήτων τόσο για τη δυνατότητα της συνύπαρξης όσο και για την ειλικρίνεια των προθέσεων όλων να εργασθούν προς αυτόν τον στόχο.⁵ Ιδεολογική καταλλαγή δεν σημαίνει καθόλου τη διαγραφή της ιστορίας, τη λήθη του παρελθόντος, την υποκριτική και εν τέλει ανόητη προσποίηση ότι δεν υπάρχουν, ότι δεν υπήρξαν διαφορές μεταξύ μας. Αντιθέτως, η κάθαρση από τα πάθη θα συντελεστεί με τη γνώση και την παραδοχή της αλήθειας, όχι με την απλούστευση και τον ρομαντικό εξωραϊσμό του παρελθόντος, των προβλημάτων του παρόντος και των προοπτικών του μέλλοντος. Στην προσπάθεια ιδεολογικής καταλλαγής θα πρέπει να αποδυσούμε, κατά πρώτο λόγο, προβαίνοντας σε παραδοχή και όχι σε παραχάραξη της ιστορίας μας. Η ιστορία αυτής της νήσου, από την πρώτη εγκατάσταση των Μυκηναιών που έφεραν την ελληνική γλώσσα, υπήρξε ιστορία εθνοτικών

5. Για πρότυπα συμφιλίωσης και καταλλαγής σε πολιτιστικά πλουραλιστικές κοινωνίες των οποίων η μελέτη θα μπορούσε να αποβεί χρήσιμη και για τις ανάγκες της κυπριακής κοινωνίας, βλ. W. Kymlicka - B. Bashir (επιμ.), *The Politics of Reconciliation in Multicultural Societies*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2008.

συγκρούσεων αλλά και εθνοτικών συνθέσεων που παρήγαγαν τα λαμπρά επιτεύγματα του πολιτισμού τόσο κατά την εποχή του Χαλκού, όσο και κατά τις διαδοχικές φάσεις του αρχαίου πολιτισμού των ιστορικών χρόνων, κατά τον βυζαντινό Μεσαίωνα, κατά την εποχή του μεσαιωνικού βασιλείου και κατά την Κυπριακή Αναγέννηση της Βενετοκρατίας. Ας σημειωθεί ότι οι εκδηλώσεις της κυπριακής πνευματικής δημιουργίας κατά τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση εκφράστηκαν στην ελληνική γλώσσα, η οποία καθόρισε γενικότερα τον χαρακτήρα του πολιτισμού της νήσου. Αυτός ο πολιτισμός, με την τοπική ιδιοπροσωπία και ιδιοσυγκρασία του, που αποτελούν πηγή δημιουργικότητας και πρωτοτυπίας λόγω των πολλαπλών οσμώσεων και συναντίσεων με άλλους πολιτισμούς, είναι η πηγή της ελληνικής ταυτότητας της Κύπρου, δηλαδή η πηγή της ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου. Είναι μια κληρονομιά πολύτιμη και πρέπει να προστατευτεί και να καλλιεργηθεί, κυρίως με αντιμετώπιση επείγουσα και άμεση του μεγάλου προβλήματος της γλωσσικής αλλοτρίωσης που συντελείται στις μέρες μας. Είναι αποσιώπησιμη η πιστεύεται ότι αυτή η ταυτότητα μπορεί να παραγκωνισθεί ή να διαγραφεί. Και θα ήταν ολέθριο, κυρίως από την άποψη της ανάγκης της ιδεολογικής καταλλαγής στην οποία αναφερθήκαμε, να ξευφαινούνται οποιοσδήποτε σκέψεις εγκατάλειψης της ελληνικής ταυτότητας της Κύπρου.

Κοντά στην ελληνική ταυτότητα υπάρχουν στη νήσο και άλλες ταυτότητες και, κατά κύριο λόγο, η τουρκική των Τουρκοκυπρίων, και αυτή μια ταυτότητα με τις κυπριακές της ιδιαιτερότητες. Αυτή την τουρκοκυπριακή ταυτότητα πρέπει να μάθουν να αναγνωρίζουν και να σέβονται με ειλικρίνεια οι Έλληνες της Κύπρου παράλληλα προς τη δική τους, ως στοιχείο του πολιτισμού και της ιστορίας της νήσου.⁶ Πέραν των δύο αυτών ταυτοτήτων, της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής, υπάρχουν και εκείνες των άλλων χριστιανικών εθνοτικών ομάδων της νήσου, των Μαρωνιτών, Αρμενίων και Λατίνων. Όλες αυτές τις ταυτότητες των μεγάλων και μικρότερων κοινοτήτων της νήσου εμπεριέχει και συνέχει η κυπριακή ταυτότητα, η κοινή ταυτότητα των κατοίκων της μεγαλονήσου, μια ταυτότητα που συμμαζεύει και βιώνουμε όλοι οι Κύπριοι και η οποία συντελεί στην αλληλοαναγνώρισή μας ως παιδιών αυτής της νήσου με τις ιδιότητες ευαισθησίες και συναισθηματικές ανάγκες που μας προσδιορίζουν και των οποίων αποκτούμε επίγνω-

6. Η έννοια της αμοιβαίας αναγνώρισης ως αναλυτικό εργαλείο στην εργασία αυτή εννοείται ακριβώς όπως αναπτύσσεται από τον Charles Taylor και τους συνομιλητές του στη συλλογή: Charles Taylor, *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, επιμ.: Amy Gutmann, Princeton University Press, Princeton 1994.

ση κυρίως στη διασπορά, στην αποδημία, στην εξορία, όταν καλλιεργείται μέσα μας η αίσθηση του χαμένου παράδεισου σε σχέση με τη γενέτειρα και τους ρυθμούς της ζωής της. Όποιος μελετήσει τα κείμενα των μεγάλων ιστορικών στοχαστών της κυπριακής λογιουσίνης των πρώιμων νέων χρόνων, του Στεφάνου Λουζιανιανού, του Νεοφύτου Ροδινού και του αρχιμανδρίτη Κυπριανού, θα καταλάβει τι εννοώ ακριβώς με αυτές τις επισημάνσεις για τον πατριωτισμό της διασποράς και της εξορίας.

Υπάρχει μια ακόμη ταυτότητα την οποία συμμερίζονται πλέον οι Κύπριοι, οι πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, με πολύ μεγάλες μάζες πληθυσμού στη σημερινή Ευρώπη, η ευρωπαϊκή ταυτότητα, μια ταυτότητα υποχρεώσεων, καταναγκασμών αλλά και απελευθέρωσης. Αυτές τις πολλαπλές ταυτότητες πρέπει να μάθουν να αναγνωρίζουν και να βιώνουν με ωριμότητα οι σημερινοί Κύπριοι του 21ου αιώνα, για να συντελεστεί η ιδεολογική καταλλαγή η οποία θα αποτελέσει το κρηπίδωμα της συμφωνίας των κοινότητων. Στο έργο αυτό θα είναι κρίσιμος ο ρόλος της πολιτικής ηγεσίας.⁷ Η ηγεσία θα πρέπει να καθοδηγήσει την κοινωνία των πολιτών και να τη διαπαιδαγωγήσει ώστε να καταστεί ικανή να διαχειριστεί τις πολλαπλές ταυτότητες που συνιστούν την πραγματικότητα της σημερινής Κύπρου.⁸ Το έργο θα είναι δύσκολο και θα αποτελέσει δοκιμασία για την πολιτική ηγεσία, η οποία πρώτη θα πρέπει να απεκδυθεί τα στερεότυπα και τις εύκολες και δημαγωγικές διεξόδους των ρητορικών υπεκφυγών και να μάθει να σέβεται την ιστορία του τόπου, να λέγει την αλήθεια και να αναγνωρίζει τις ετερότητες. Αυτό, βεβαίως, αφορά τόσο την ελληνοκυπριακή όσο και την τουρκοκυπριακή ηγεσία. Στη διεκπεραίωση του έργου αυτού ως αναγκαίου στοιχείου της προετοιμασίας της λύσης του Κυπριακού, η ηγεσία και στις δύο κοινότητες θα αντιμετωπίσει δυσκολίες που θα προέλθουν από παγιωμένες αδράνειες και προκαταλήψεις, αλλά και από κακοπιστία και συμφέροντα που έχουν εκτραφεί από την καπιλεύα και εκμετάλλευση των εθνικών συναισθημάτων. Θα ανακύψουν οπωσδήποτε δραματικές αντινομίες τις οποίες ο υπεύθυνος ηγέτης θα πρέπει να μάθει να βιώνει και να αποκαθαίρει στη συνείδησή του. Όμως η

7. Για την κρισιμότητα των κινήτρων της ηγεσίας ως προς την επίτευξη της επίλυσης των διαφορών σε διαιρεμένες κοινωνίες, πρβλ. τις παλαιότερες αλλά πάντοτε έγκυρες εκτιμήσεις του Eric Nordlinger, *Conflict Regulation in Divided Societies*, Center for International Affairs, Harvard University, Cambridge, Mass. 1972.

8. Η ζητούμενη διαπαιδαγώγηση θα πρέπει να καθοδηγηθεί από τις αρχές που διαμορφώνουν την ιδιότητα του πολίτη σε πολιτιστικά πλουραλιστικές κοινωνίες' βλ. σχετικά W. Kymlicka, *Multicultural citizenship*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1995.

ευθύνη για το μέλλον του τόπου είναι η μέγιστη υποχρέωση και το κλειδί της κάθαρσης και υπέρβασης των αντινομιών. Το μέγιστο όπλο της ηγεσίας σ' αυτή την τιτάνια προσπάθεια που αποτελεί στοιχείο της θεμελίωσης της νέας κυπριακής πολιτείας είναι η αλήθεια η οποία θα πρέπει να λεχθεί και να εξηγηθεί στον λαό απερίφραστα, για να καταλάβουν οι πάντες την πραγματικότητα και να αναλάβουν όλοι τις ευθύνες που τους αναλογούν. Έτσι μόνο μπορεί να δημιουργηθεί ένα νέο ηθικό κεκτημένο επί του οποίου θα μπορέσει να θεμελιωθεί η επανενωμένη κυπριακή πολιτεία.

Στη διεκπεραίωση του έργου της ιδεολογικής καταλλαγής είναι απολύτως αναγκαίο να μετέχει και ο αρχαιότερος θεσμός της νήσου, η Εκκλησία. Η ορθόδοξη αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου, ο μόνος θεσμός του τόπου με συνεχή παρουσία 20 αιώνων στη νήσο, είναι φορέας της ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου και συναισθάνεται δικαίως να της αναλογούν σοβαρές ευθύνες για τη σωτηρία και το μέλλον του τόπου. Η πολιτική ηγεσία θα πρέπει να πει ρητά την αλήθεια για το Κυπριακό και τις προοπτικές της νήσου και στην ηγεσία της Εκκλησίας και να την καλέσει να συμμετάσχει στο έργο της ιδεολογικής καταλλαγής, ζητώντας της να θέσει σε πράξη και την παρακαταθήκη των χριστιανικών αξιών που θα μπορούσαν και θα όφειλαν να χρησιμοποιηθούν ως στοιχείο της κάθαρσης των παθών που εξέθρεψαν οι εθνικισμοί. Προσεγγίζοντας έτσι την Εκκλησία η πολιτική ηγεσία μπορεί να την καταστήσει στοιχείο της λύσης μάλλον παρά στοιχείο του προβλήματος.

Αν το έργο της ιδεολογικής καταλλαγής αποβεί επιτυχές, με αποτέλεσμα να κερδηθεί η εμπιστοσύνη και να καλλιεργηθεί το αίσθημα της ασφάλειας των Τουρκοκυπρίων, όπως και η βούλησή τους να συμπράξουν στην επίτευξη και επιβίωση της κυρίαρχης και ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας, θα μπορούσε να εκλείψει ή τουλάχιστον να μετριαστεί και το σοβαρό πρόσκομμα προς τη λύση που υπήρξε η στάση της Τουρκίας.⁹ Ενώ εξελίσσεται και αλλάζει η πολιτική και η κοινωνία της Τουρκίας, η αφαίρεση της ανησυχίας για το μέλλον των Τουρκοκυπρίων από το σκεπτικό της στρατηγικής της στο Κυπριακό θα μπορούσε να μετακινήσει ένα σοβαρό εμπόδιο στον δρόμο προς την επανένωση της Κύπρου. Την αφαίρεση της ανησυχίας αυτής από τη στρατηγική της Τουρκίας θα πρέπει δια της ιδεολογικής καταλλαγής οι Έλληνες της Κύπρου να πείσουν τους Τουρκοκυπρίους να επιζή-

9. Ως προς το ζήτημα αυτό αξιοπρόσεκτες είναι οι εκτιμήσεις του Π. Γ. Πολυβίου, *Το Κυπριακό πρόβλημα. Παραλογισμοί και προβληματισμοί*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σ. 91-99.

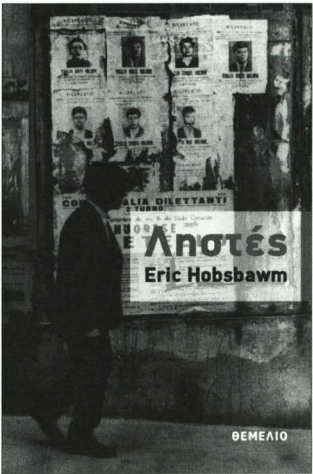
τήσουν. Αυτή είναι μια πλευρά του ζητήματος η οποία δεν έχει εκτιμηθεί αρκετά και πρέπει να μας απασχολήσει σοβαρά.

Πριν από 35 χρόνια, το 1976, μέσα στο κλίμα της συντριβής που προκάλεσε η μεγάλη συμφορά του 1974, είχα δοκιμάσει μια ερμηνεία της τραγωδίας προτείνοντας την έννοια «διαλεκτική της μισαλλοδοξίας» για να υποδείξω τους εσωτερικούς συντελεστές του προβλήματος, επίγνωση των οποίων θα μας έκανε να συναισθανθούμε και τις δικές μας ευθύνες για τη συμφορά, όπως απαιτεί κατά τη γνώμη μου κάθε ειλικρινής, έντιμη και σοβαρή εξέταση του προβλήματος.¹⁰ Για το τόλμημα εκείνο, την υπόδειξη δηλαδή της ανάγκης της αυτοκριτικής και της επίγνωσης και των δικών μας ευθυνών, στιγματίστηκα ποικιλοτρόπως από πολλούς, ιδίως από τους καπύλους και εμπόρους των εθνικών ιδεωδών και ευαισθησιών. Αρκετοί σοβαροί μελετητές του Κυπριακού, πάντως, βρήκαν αναλυτικά πρόσφορη και χρησιμοποιούσαν σε δικές τους εργασίες την έννοια της διαλεκτικής της μισαλλοδοξίας.¹¹ Άλλοι χρησιμοποίησαν την ιδέα αγνοώντας την πατρότητά της. Σήμερα, προσεγγίζοντας πλέον το τέλος της σταδιοδρομίας μου, εξακολουθώ να φρονώ ότι η διαλεκτική της μισαλλοδοξίας μπορεί να εξηγήσει πολλά σε σχέση με τις περιπλοκές και την κακοδαιμονία του Κυπριακού. Η ιδέα της ιδεολογικής καταλλαγής υποδεικνύει τη διέξοδο από τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας προς την κυπριακή κοινωνία του μέλλοντος που θα ξαναβρεί την ενότητα, την ει-

10. Βλ. «The Dialectic of Intolerance. Ideological Dimensions of Ethnic Conflicts», *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμ. 6, τχ. 4 (χειμώνας 1979), σ. 5-30. Αναδημοσίευση: *Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy. Studies in the Culture and Political Thought of Southeastern Europe*, Variorum, Aldershot 1994, Μελέτη αρ. XII. Σε εκτενέστερη μορφή το μελέτημα εμφανίζεται στον συλλογικό τόμο Peter Worsley - Paschalis Kitromilides (επιμ.), *Small States in the Modern World. The Conditions of Survival*, revised edition, Λευκωσία 1979, σ. 143-184. Στην αρχική του μορφή το κείμενο παρουσιάστηκε στο διεθνές συνέδριο για την επιβίωση των μικρών κρατών, το οποίο συνήλθε στη Λευκωσία τον Σεπτέμβριο του 1976.

11. Βλ., μεταξύ πολλών άλλων, Vangelis Calotychos (επιμ.), *Cyprus and its People. Nation, Identity and Experience in an Unimaginable Community 1955-1997*, Boulder, Colorado και Οξφόρδη 1998, σ. 14 (Calotychos) και σ. 261 (Μαρία Hadjirapoulou)· George Christou, *The European Union and Enlargement. The Case of Cyprus*, Palgrave, Macmillan, Νέα Υόρκη 2004, σ. 42-43· I.D. Stefanidis, *Isle of Discord. Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, C. Hurst & Co Publishers Ltd Λονδίνο 1999, σ. 229-230 και του ίδιου, *Stirring the Nation. Political Culture, Irredentism and Anti-Americanism in Post War Greece, 1945-1967*, Aldershot 2007, σ. 6-7, 17-18. Επίσης, Κάιοαρ Μαυράτσας, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο*, Κατάρτι, Αθήνα 1998, σ. 57-80· Ρολάνδος Κατσαούνης, *Η Διασκεπτική 1946-1948*, Λευκωσία 2000, σ. 293-294.

ρήνη και την ελευθερία. Δεν είμαι καθόλου βέβαιος ότι θα εισακουσθώ αλλά αισθάνομαι ότι το χρέος και η ευθύνη του επιστήμονα έγκειται στη δοκιμή κριτικών προσεγγίσεων και στην καλλιέργεια της αμφιβολίας για τις ποικίλες, συχνά παραπλανητικές βεβαιότητες, τις οποίες από την εποχή του Ανύτου, του Μελίτου και του Λύκωνος υποθάλλουν οι εχθροί της κριτικής σκέψης.

ΘΕΜΕΛΙΟ

Κυκλοφορεί

ERIC HOBSBAWM

ΑΠΟΣΤΕΣ

Μετάφραση:
ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΚΡΟΓΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ISBN 978-960-310-348-6
Σελίδες 264 + 24 σελ. φωτ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Σόλωνος 84, τηλ. 210 36 08 180, 210 36 02 646, FAX 210 36 12 092
ΘΕΜΕΛΙΟ <http://www.themelio-ekdoseis.gr>, e-mail: info@themelio-ekdoseis.gr